

власть надо всей Грецией»¹. Де Моначи был более осведомлен в истории Палеологов, нежели Дандоло, прямо или опосредованно имея доступ к греческим источникам. «Михаил Палеолог, – утверждал венецианец, – который выдвинулся при жизни Феодора, вероломнейшим образом нарушив клятву верности [его] сыну, путем невероятного предательства, как отражено в исторических трудах греков, отобрал царство у сына этого Феодора»². Далее хронист, несмотря на утверждения об использовании в хронике «греческих историй», повторял фразу об удушении Михаилом VIII «сыновей Феодора»³. В качестве примера жестокости Михаила Палеолога де Моначи приводил ослепление по его приказу пленных венецианцев в 1263 г.⁴. Де Моначи также утверждал, что Михаил заключил мир с Венецией, поняв невыгодность союза с Генуей⁵.

В целом, в историописательских трудах венецианцев образ Михаила VIII за XIV–XV вв. претерпел эволюцию в сторону большей однозначности. В образе Михаила VIII усиливался негативизм, он предстал, в первую очередь, как коварный и беспринципный враг. Императору приписывалась жестокость, но не спонтанная, а продуманная. При этом даже в наиболее резких венецианских оценках Михаила заметно понимание рациональности его мотивов.

А. Ђ. Гавриловић

Белградскиј универзитет (Белград)

О украсу надбедреника Светог Јована Златоустог и Светог Василија Великог у манастиру Ставреникита на Светој гори Атонској⁶

Католикон светогорског манастира Ставреникита, посвећен Светом Николи Мирликијском, подигнут је у X веку и првобитно посвећен Богородици. Његове фреске и иконе на иконостасу, као и трпезарију након обнове манастира у XVI веку, извели су Теофан Крићанин и његов син Симеон. Теофан, гласовити уметник критске школе, био је активан као сликар између 1527. и 1548. године, а у Ставреникити је радио у петој деценији XVI века (1545–

¹ Laurentii de Monacis Veneti Cretae cancellarii. Chronicon de rebus Venetis ab U.C. ad annum MCCCLIV: sive ad conjunctionem ducis Faledro. Venetiis, 1758. P. 149.

² Ibid. P. 148.

³ Ibid.

⁴ Ibid. P. 197.

⁵ Ibid. P. 198.

⁶ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту „Српска средњовековна уметност и њен европски контекст“ (177036), који финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1546). Између осталог, он је фрескама украсио и простор олтара у овом храму, а поједине фреске са ликовима архијереја представљају тему нашег рада.

У византијској науци сликарством Теофана Крићанина и његовим фрескама у Ставроникити највише се бавио Манолис Хаџидакис¹. Ипак, представама које су красиле надбедренике Светог Јована Златоустог и Светог Василија ранији истраживачи нису посветили пажњу. Стога ће оне представљати предмет овог саопштења.

Представама Светог Јована Златоустог и Светог Василија Великог, најважнијих литургичара цркве, је у католикону манастира Ставрониките, у сцени Служба архијереја, с правом дато, најзначајније, прво место. Оно што је за ово истраживање важно јесте чињеница да су надбедреници ових архијереја осликани нарочитим украсом – надбедреник Светог Јована Златоустог украшен је представом младог Христа Емануила, а надбедреник Светог Василија Великог представом шестокриле небеске силе. Реч је о представама које су се јављале у византијској уметности и уметности византијског културног круга, али које су биле необично ретке, присутне само у најрепрезентативнијим споменичким целинама². Поменути детаљи почињу чешће да се јављају у поствизантијској уметности, да би у уметности критске школе били чести, а у сликарству Теофана Крићанина, као најзначајнијег представника критске школе они налазе свој прави одраз. Ове представе – Христа Емануила и шестокриле небеске силе – носиле су дубоку симболику и нису представљале пуки орнамент архијерејских одежди. Оне су на нарочит начин истицале фигуре наведених архијереја. Украси у виду Христа Емануила и шестокриле небеске силе, за коју сматрамо да приказује херувима, указивале су на углед светих отаца, на њихово архијерејство, пастирску делатност и активност на чувању и одбрани Христове речи и православља од јереси.

Теофан Крићанин био веома учен сликар, а његова ученост се читава и на фрескама. Детаљи на надбедреницима указују на изузетну рафинираност овог уметника који је са сином осликао католикон Ставрониките, као и да чињеницу да се у свом раду ослања на најнапредније токове византијске уметности у временима до пада Цариграда 1453. године.

¹ Χατζηδάκης Μ. Ο Κρητικός Ζωγράφος Θεοφάνης. Οι τοιχογραφίες της Ι. Μονής Σταυρονικήτας. Άγιον Όρος, 1986.

² Уп. нпр.: *Ετζεόγλου Ρ.* Ο ναός της Οδηγητριας του Βροντοχίου στον Μιστρά. Οι τοιχογραφίες του νόσθηκα και η λειτουργική χρήση του χώρου. Αθήνα, 2013. Πίν. 3; *Prolović J.* Die Kirche des heiligen Andreas an der Treska. Wien, 1997. S. 100–104; *Prolović J.* Resava (Manasija). Geschichte, Architektur und Malerei einer Stiftung des serbischen Despoten Stefan Lazarević. Wien, 2017. S. 237–240. Abb. 162.